

Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista?

Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29

Tuuli Miettunen

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29

Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista?

Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa

Tuuli Miettunen

Opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN PDF: 978-952-263-832-8

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö	1.12.2020	
Tekijät	Tuuli Miettunen		
Julkaisun nimi	Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29		
Diaarinumero	VN/13485/2020	Teema	Koulutus
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN PDF	1799-0351
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8		
Sivumäärä	40	Kieli	suomi
Asiasanat	alkuperäiskansat, saamelaiset, perusopetus, oppimateriaali, oppikirjat, opetussuunnitelmat		
Tiivistelmä	<p>Selvitys tarkastelee saamelaistietoa perusopetuksen oppimateriaaleissa. Selvityksen tarkoituksena on tuottaa tietoa oppimateriaalien saamelaistiedon määrästä ja laadusta Opetus- ja kulttuuriministeriön asettamalle saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmälle. Tarkastelun kohteena ovat vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaiset suomen- ja ruotsinkieliset oppimateriaalit, yhteensä 547 nimikettä.</p> <p>Selvityksen perusteella saamelaistiedon määrä suomen- ja ruotsinkielisissä perusopetuksen oppimateriaaleissa on vähäinen ja tiedon laatu vaihteleva. Selvityksessä eritellään oppiainekohtaisia huomioita oppimateriaalien saamelaistiedosta. Eri oppiaineissa toistuu saamelaistiedon painottuminen nyky-yhteiskunnan sijaan menneisyyteen, stereotyyppioita toistavat kuvitukset ja saamen kielten ja kulttuurien pelkistäminen yhdeksi kieleksi ja kulttuuriksi. Saamelaistietoa ei oppimateriaaleissa kytketä osaksi Suomen historiaa ja nyky-yhteiskuntaa. Lisäksi saamelaistietoa käsiteltiin ei-saamelaisen oppilaan lukijapositiona käsin, jolloin saamelaisen, suomen- tai ruotsinkielisessä opetuksessa olevan oppilaan tarpeet saada tietoa omasta kielestään ja kulttuuristaan jäävät huomiotta. Oppiainekohtaisten huomioiden perusteella selvityksessä esitetään viisi oppiainerajat ylittävää kehittämiskohdetta.</p>		
Kustantaja	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	1.12.2020
Författare	Tuuli Miettunen	
Publikationens titel	Utredning om kunskap om samerna i läromedel	
Publikationsseriens namn och nummer	Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2020:29	
Diarienummer	VN/13485/2020	Tema Utbildning
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN PDF 1799-0351
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8	
Sidantal	40	Språk finska
Nyckelord	urbefolkning, samer, grundläggande utbildning, läromedel, läroböcker, läroplan	
Referat	<p>I utredningen granskas kunskap om samerna i läromedel inom den grundläggande utbildningen. Syftet med utredningen är att producera information om mängden och kvaliteten på kunskap om samerna i läromedel för den utvecklingsarbetsgrupp för undervisningen i de samiska språken och undervisningen på samiska som tillsatts av undervisnings- och kulturministeriet. Utredningen gäller läromedel på finska och svenska enligt grunderna för läroplanen 2014, sammanlagt 547 titlar.</p> <p>Enligt utredningen är mängden kunskap om samerna i de finsk- och svenskspråkiga läromedlen inom den grundläggande utbildningen liten och kvaliteten varierar. Utredningen innehåller läroämnesspecifika iakttagelser om kunskap om samerna i läromedel. När det gäller kunskap om samerna i de olika läroämnena, upprepas betoningen på det förflutna i stället för dagens samhälle, illustrationerna upprepar stereotyper och de samiska språken och kulturerna förenklas till ett enda språk och en enda kultur. I läromedel görs kunskapen om samerna inte till en del av Finlands historia och dagens samhälle. Dessutom behandlades kunskapen om samerna med tanke på elever som inte är samer, varvid man inte beaktar de behov som samiska elever i finsk- eller svenskspråkig undervisning har av att få information om sitt eget språk och sin egen kultur. Utifrån de läroämnesspecifika iakttagelserna presenteras i utredningen fem utvecklingsobjekt som överskrider läroämnesgränserna.</p>	
Förläggare	Undervisnings- och kulturministeriet	
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvo.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Education and Culture	1 December2020	
Authors	Tuuli Miettunen		
Title of publication	Report on knowledge about the Saami people and their languages and cultures in learning materials		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2020:29		
Register number	VN/13485/2020	Subject	Education
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN (PD F)	1799-0351
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8		
Pages	40	Language	Finnish
Keywords	indigenous people, the Saami, primary and lower secondary education, learning material, schoolbooks, curriculum		
<p>Abstract</p> <p>The study examines knowledge about the Saami people, languages and cultures in the learning material in primary and lower secondary education. The purpose of the study is to provide information on the amount and quality of knowledge about the Saami people and their languages and cultures in learning material to the development group on the Saami languages and teaching in Saami languages set up by the Ministry of Education and Culture. The study focuses on teaching material in Finnish and Swedish in accordance with the criteria of the 2014 core curriculum, a total of 547 titles.</p> <p>The study shows that the amount of knowledge about the Saami people and their languages and cultures in teaching material in Finnish and Swedish in primary and lower secondary education is poor and the quality of information varies. The study gives subject-specific observations on the knowledge about the Saami people and their languages and cultures in the learning material. The focus in knowledge about the Saami people and their languages and cultures in different subjects is recurrently on the past rather than on modern society, with illustrations of stereotypes and the reduction of Saami languages and cultures into one language and culture. Knowledge about the Saami people and their languages and cultures in the learning material lacks a connection with Finnish history and modern society. Moreover, it is processed from the perspective of readers who are non-Saami, meaning that the needs of Saami pupils and students attending instruction in either Finnish or Swedish fail to gain information about their own language and culture. Based on the observations specific to each subject, the report presents five areas of development that cross the subject boundaries.</p>			
Publisher	Ministry of Education and Culture, Finland		
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Valdâlemlostâ

Almostitte	Máttááttâs- já kulttuurministeriö	1.12.2020	
Rähte	Tuuli Miettunen		
Almostitem nommâ	Čielgiittâs oppâmateriaalij sâmmilâštiädust		
Almostitemrááidun nommâ já nummeer	Máttááttâs- já kulttuurministeriö almostitmeh 2020:29		
Diaar/hahânummeer	VN/13485/2020	Teema	Škovlim
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN PDF	1799-0351
URN-čujottâs	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8		
Sijđomeeri	40	Kielâ	Suomâkielâ
Äššisäänih	algâaalmugeh, sâmmiliih, vuáđumáttááttâs, oppâmateriaal, oppâkirjeh, máttááttâsvuávám		
<p>Čuákankiäsu</p> <p>Čielgiittâs tárkkoo tiäduid, moh vuáđumáttááttâs oppâmateriaalijn láá sâmmilâšvuodâst. Čielgiittâs ulmen lii pyevtittid tiädu oppâmateriaalij sâmmilâštiädu meereest já kvaliteetist Máttááttâs- já kulttuurministeriö asâtem sâmikielâi já sâmikielâlii máttááttâs ovdedemjuávkun. Tarkkum čuosâttâhhân láá ive 2014 máttááttâsvuávám vuáđđusij miäldásih suomâ- já ruotâkielâliih oppâmateriaaleh, ohtsis 547 materiaalid.</p> <p>Čielgiittâs vuáđuld sâmmilâštiädu meeri suomâ- já ruotâkielâliijn vuáđumáttááttâs oppâmateriaalijn lii uccáá já tiädu kvaliteet mulsâšuvá. Čielgiittâsâst sierreh huámmášuumijd oppâmateriaalij sâmmilâštiädust oppâamnâsij miel. Sierâ oppâamnâsijn kiärdun tot, ete sâmmilâštiädu vuáju tááláá ohtsâškode saajeest moonnâááigán, koveh kiärduh stereotypiaid já sâmikielâid já kulttuurijd čuákkejuh ohtân kiellân já kulttuurin. Sâmmilâštiädu iä oppâmateriaalijn čoonâ Suomâ historjá já tááláá ohtsâškode uáassin. Toos lasseen sâmmilâštiädu kiedâvuššui ij- sâmmilâš uáppe lohheeuáinust, kuás sâmmilii, suomâ- tai ruotâkielâlii máttááttâsâst orroo uáppee táárbuh finnid tiädu jieijâs kielâst já kulttuurist paccii huámmášhannáá. Oppâamnâsmiäldâsij huámmášuumij vuáđuld čielgiittâsâst ovdânpyehthittâ ovdedemčuosâttuv, moh ulâtteh oppâamnâsraajij paijeel.</p>			
Kuástideijee	Máttááttâs- já kulttuurministeriö		
Almostitem jyehim/vyebdim	Šledgâlâš versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Almostitemvyebdim: vnjulkaisumyynti.fi		

Govvidanbláđđi

Almustahtti	Oahpahus- ja kulturministeriija	1.12.2020	
Dahkkit	Tuuli Miettunen		
Almustahttima namma	Čilgehus sámi dieđus oahppamateriálain		
Almustahttinráiddu namma ja nummir	Oahpahus- ja kulturministeriija publikašuvnnat 2030:29		
Diára/fidnonummir	VN/13485/2020	Temá	Skuvlen
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN PDF	1799-0351
URN-čujuhus	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8		
Siidomearri	40	Giella	Suomagiella
Áššesánit	álgoálbmogat, sápmelaččat, oahppaplána, oahppamateriála, oahppagirjiit, vuodđooahpahus		
<p>Čoahkkáigeassu</p> <p>Čilgehus seassá sámi dieđu vuodđooahpahusa oahppamateriálain. Čilgehusa ulbmilin lea buvttadit dieđu oahppamateriálaid sámi dieđu mearis ja šlájás Oahpahus- ja kulturministeriija ásahan sámegeielaid ja sámegeielalaš oahpahusa ovddidanjovkui. Seassama čuožáhahkan leat jagi 2014 suoma- ja ruotagielalaš oahppamateriálat oahppaplána vuoduid mielde, oktiibuot 547 namahusa.</p> <p>Čilgehusa vuodul sámi dieđu mearri suoma- ja ruotagielalaš vuodđooahpahusa oahppamateriálain lea unni ja dieđu šládja molsašuddá. Čilgehusas sirrejuvvojit oahppamateriálaguovdasaš fuomášumit oahppamateriálaid sámi dieđus. Sierra oahppaávdnasiin geardduhuvvo ain ođđasis sámi dieđu čoahkkaneapmi dáláservodaga sajis mannanáigái, govuhemiin geardduhuvvojit stereotyhat ja sámegeiela ja sámi kultuvrra ovttageardánahttin oktan giellan ja kultuvran. Sámi diehtu oahppamateriálain ii čadnojuvvo Suoma historjjá ja dáláservodaga oassin. Dasa lassin sámi diehtu gieđahallojuvvui ii-sápmelaš oahppi lohkkiposišuvnna guovllus, goas sápmelačča, suoma- ja ruotagielalaš oahpahusa oahppi dárbbut oazžut dieđu iežas gielas ja kultuvrras báhcet vuhtii válddekeahttá. Oahppaávnasguovdasaš fuomášumiid vuodul čilgehusas buktojuvvojit ovdan vihtta oahppaávnasrájiid rasttildeaddji ovddidančuožáhaga.</p>			
Goasttideaddji	Oahpahus- ja kulturministeriija		
Almustahttima juohkki/vuovdin	Elektrovnnalaš veršuvdna: julkaisut.valtioneuvosto.fi Almustahttinvuovdin: vnjulkaisumyynti.fi		

Čuä'jtöslöstt

Čöödteei	Mätt'tös- da kulttuurministeria	1.12.2020	
Raaji	Tuuli Miettunen		
Čöödttöözz nömm	Čiölg'tös sä'mmlažteädstemvuöđäst mätaunnsin		
Čöödtemjoouk nömm da näämar	Mätt'tös- da kulttuurministeria čöödttöözz 2020:29		
Diaari/ ha'ŋk'kösnaamar	VN/13485/2020	Tee'mm	Škooultös
ISBN PDF	978-952-263-832-8	ISSN PDF	1799-0351
URN-addrös	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8		
Seiddmie'rr	40	Ķiöll	Lää'dd
Ä'sš-sää'n	alggmeer, sä'mmla, vuäđdmätt'tummuš, mätaaunäs, mätkee'rij, mätt'templaän		
<p>Vuänös</p> <p>Čiölg'tös ta'rk'kad sä'mmlažteäđ vuäđdmätt'töözz mätaunnsin. Čiölg'töözz öölg'tössân lij pu'htted teäđ mätaunnsi sä'mmlažteäđ meä'rest da šlaajäst. Mätt'tös- da kulttuurministeria šiotteem sää'mmkiöli da sää'mmkiöllsa mätt'töözz ouu'deemä'rtla. Ta'rk'keem puöttiössân liä ee'jj 2014 mätt'templaän vuäđai meäldla lää'dd- da ruöcc'kiöllsa mätaunnsi, öhtse'žze 547 nömmögg.</p> <p>Čiölg'töözz määinast sä'mmlažteäđ mie'rr lää'dd- da ruöcc'kiöllsain vuäđdmätt'töözz mätaunnsin lij vää'nes da teäđ šlaajj vaajtööllii. Čiölg'töözzäst rä't'k'kee mätaaunäspuöttlaid vuämšöözzid mätaunnsi sä'mmlažteäđast. Jee'res mätaunnsin nu'bstääv v sä'mmlažteäđ köskkätmös änn'jöz- öhtsažkää'dd säjja möönniägga, stereotypia nu'bste karttöözz da sää'mmkiöli da kulttuuri ööutkeärdsästmös öhttan kiöllän da kulttuurân. Sä'mmlažteäđ jiä mätaunnsin Ķiddad pie'k'ken Lää'dd histor da änn'jöz- öhtsažkää'dd. Lää'ssen sä'mmlažteäđ kiött'tö'le ij- sä'mmla mätt'töötti lookkämpositia beä'lnn, kuä'ss sä'mmla, lää'dd- da ruöcc'kiöllsast mätt'töözzäst le'ddi mätt'töötti taarb vuäžžad teäđ jii'jjes kiölstes da kulturstes pä'cce vuämšekâni. Mätaaunäspuöttlaid vuämšummsi määinast čiölg'töözzäst e't'k'kee vitt mätaaunäsraajid pää'jjitei ooudummušpäi'k'ked.</p>			
Čöödteei	Mätt'tös- da kulttuurministeria		
Čöödttöözz jue'k'ki/ kaaupšummuš	Liädglaž šiotummuš: julkaisut.valtioneuvosto.fi Čööd'töskaaupšummuš: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Tiivistelmä	11
1 Johdanto	13
2 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja saamelaiset	15
3 Selvityksessä käytetyt materiaalit	17
4 Yleiset huomiot oppimateriaaleista	18
5 Oppiainekohtaiset huomiot	21
Äidinkieli ja kirjallisuus sekä suomi toisena kielenä.....	21
Ruotsin kieli.....	22
Historia	22
Yhteiskuntaoppi.....	23
Terveystieto.....	24
Ympäristöoppi, maantieto ja biologia.....	24
Uskonto	25
Elämäkatsomustieto.....	26
Taide- ja taitoaineet	27
Opinto-ohjaus.....	27
6 Puuttuvan tiedon vaikutus	29
7 Perusopetuksen oppimateriaalien kehittämistarpeet saamelaistiedon näkökulmasta	30
Lähteet	33
Liite 1. Selvityksessä käytössä olleet oppimateriaalit	34

TIIVISTELMÄ

Selvitys tarkastelee saamelaistietoa perusopetuksen oppimateriaaleissa. Selvityksen tarkoituksena on tuottaa tietoa oppimateriaalien saamelaistiedon määrästä ja laadusta Opetus- ja kulttuuriministeriön asettamalle saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmälle. Tarkastelun kohteena ovat vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaiset suomen- ja ruotsinkieliset oppimateriaalit, yhteensä 547 nimikettä.

Selvityksen perusteella saamelaistiedon määrä suomen- ja ruotsinkielisissä perusopetuksen oppimateriaaleissa on vähäinen ja tiedon laatu vaihteleva. Selvityksessä eritellään oppiainekohtaisia huomioita oppimateriaalien saamelaistiedosta. Eri oppiaineissa toistuu saamelaistiedon painottuminen nyky-yhteiskunnan sijaan menneisyyteen, stereotyyppioita toistavat kuvitukset ja saamen kielten ja kulttuurien pelkistäminen yhdeksi kieleksi ja kulttuuriksi. Saamelaistietoa ei oppimateriaaleissa kytketä osaksi Suomen historiaa ja nyky-yhteiskuntaa. Lisäksi saamelaistietoa käsiteltiin ei-saamelaisen oppilaan lukijapositiona käsin, jolloin saamelaisen, suomen- tai ruotsinkielisessä opetuksessa olevan oppilaan tarpeet saada tietoa omasta kielestään ja kulttuuristaan jäävät huomiotta. Oppiainekohtaisten huomioiden perusteella selvityksessä esitetään viisi oppiainerajat ylittävää kehittämiskohdetta.

1 Johdanto

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti helmikuussa 2020 saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmän. Yhtenä työryhmän tavoitteena on saamelaisen kulttuurin tunnettavuuden lisääminen, johon liittyen on haluttu selvittää, millaista tietoa saamelaisista on suomen- ja ruotsinkielisissä peruskoulun oppimateriaaleissa. Tässä selvityksessä tarkastellaan peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisten oppimateriaalien saamelais tietoa. Selvityksessä tarkastellaan 1. millaista tietoa oppimateriaaleissa on saamelaista ja sitä, 2. millaista tietoa saamelaisista oppimateriaaleista puuttuu.

Aiemmissä tutkimuksissa ja selvityksissä on noussut esiin, että suomalaisten oppikirjojen maailmankuva on varsin eurosentrinen ja jättää usein vähemmistöt huomiotta (Mikander 2016). Ihmisoikeusliitto on vuonna 2013 kiinnittänyt huomiota siihen, että saamelaisia koskeissa oppikirjasisällöissä jää usein epäselväksi, onko kyse historiallisesta vähemmistöstä, vai edelleen olemassa olevasta kansasta. Ihmisoikeusliiton selvitys suositti, että oppimateriaaleissa kiinnitettäisiin jatkossa enemmän huomiota siihen, että vähemmistöihin kuuluville oppilaille rakennettaisiin lukijapositioneja, eli otettaisiin alusta asti heidät huomioon myös oppikirjojen lukijoina. (Lampinen 2013.) Edellä mainitut selvitykset on tehty edellisen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaisten oppimateriaalien perusteella. Uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPS 2014) tulivat voimaan vuonna 2014, ja tässä selvityksessä tarkastellaan niiden mukaisia oppimateriaaleja.

Selvityksessä ovat mukana suomen- ja ruotsinkieliset perusopetuksen oppimateriaalit. Selvityksestä on jätetty pois sellaiset oppiaineet, joissa saamelaisiin liittyvää sisältöä tuskin olisi (matematiikka, fysiikka, kemia, vieraat kielet). Selvityksessä on mukana myös Kehitysvammaliiton tuottamia selkokieliä materiaaleja. Selvityksessä on hyödynnetty sekä painettuja että sähköisessä muodossa olevia oppimateriaaleja. Lista selvityksessä käytetyistä oppimateriaaleista on liitteessä 1.

Saamelaiset oppilaat käyttävät usein suomen- ja ruotsinkielisiä oppimateriaaleja, sillä moni saamelainen oppilas on suomen- tai ruotsinkielisessä opetuksessa, erityisesti saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella, jossa asuu jo yli 60 % saamelaisista (Saamelaiskäräjät 2020). Suomen- ja ruotsinkieliset oppimateriaalit välittävät siis tietoa saamelaisista paitsi

suomalaisille, myös saamelaislapsille heidän omasta kulttuuristaan. Tässä selvityksessä arvioidaan oppimateriaaleja sen kannalta, millaista tietoa ne välittävät 1. saamelaisista suomalaisille oppilailla ja 2. saamen kielistä ja saamelaisesta kulttuurista saamelaisille oppilaille. Selvityksessä kiinnitetään huomiota myös muihin alkuperäiskansoihin liittyviin tietoihin. Tarkastelun kohteena ovat sekä oppimateriaalien tekstit että kuvat. Selvityksessä ei mainita oppimateriaaleja nimeltä, sillä selvityksen tarkoituksena on nostaa esiin oppimateriaaleissa kokonaisuutena toistuvia piirteitä, ei tarkastella yksittäisiä oppimateriaaleja.

Selvityksen tarkoituksena on tuottaa opetus- ja kulttuuriministeriön asettamalle saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmälle tietoa saamelaistiedon määrästä ja laadusta nykyisen opetussuunnitelman mukaisissa perusopetuksen oppimateriaaleissa. Selvityksen perusteella tehtävistä suosituksista ja toimenpide-ehdotuksista vastaa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmä.

2 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja saamelaiset

Tällä hetkellä voimassa olevat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ovat vuodelta 2014, ja otettiin käyttöön kaikissa kouluissa 1.8.2016 lähtien. Opetussuunnitelman perusteissa määritellään perusopetuksen yleisistä tehtävistä ja tavoitteista muun muassa seuraavaa:

”Perusopetuksen kulttuuritehtävänä on edistää monipuolista kulttuurista osaamista ja kulttuuriperinnön arvostamista sekä tukea oppilaita oman kulttuuri-identiteetin ja kulttuurisen pääoman rakentamisessa. Opetus lisää ymmärrystä kulttuureiden moninaisuudesta ja auttaa hahmottamaan kulttuureita menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumoina, joissa jokainen voi itse olla toimijana.”
(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, s.18.)

Kulttuurinen moninaisuus on tiivis osa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Myös oppiainekohtaisissa sisällöissä painotetaan kulttuurista moninaisuutta, kuhunkin oppiaineeseen sopivalla tavalla. Lukuun ottamatta saamen kieli ja kirjallisuus-oppiainetta, saamelaisia ei mainita oppiaineiden sisällöissä vaan sisällöt on määritelty laajemmin, viitaten vähemmistöihin ja uhanalaisiin kieliin. Opetussuunnitelma ei estä saamelaisteemojen käsittelyä opetuksessa vaan laaja viittaus vähemmistöihin ja uhanalaisiin kieliin mahdollistaa saamelaisteemojen käsittelyn opetuksessa hyvin vapaasti. Opetussuunnitelma ei kuitenkaan velvoita käsittelemään kaikista vähemmistöistä juuri saamelaisiin liittyviä sisältöjä opetuksessa eikä siinä määritellä, missä laajuudessa saamelaisiin liittyviä sisältöjä pitäisi käsitellä. Opetussuunnitelman jättäessä paljon liikkumatilaa vähemmistöihin liittyvien tietojen käsittelyyn, käytettävien oppimateriaalien merkitys korostuu siinä, mitä asioita ne kulttuuriseen moninaisuuteen liittyen painottavat ja mitä vähemmistöjä nostavat esiin. Myös yksittäinen opettaja voi vaikuttaa siihen, kuinka paljon käsittelee vähemmistöihin liittyviä teemoja omassa opetuksessaan, joko oppikirjoja hyödyntäen tai muita materiaaleja käyttäen.

Saamelaiset mainitaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen yhteydessä. Lisäksi määritellään erityinen tavoite saamelais-ten opetukseen, ottamatta tässä kohtaa kantaa opetuksen kieleen.

Saamelaisten opetuksessa erityisenä tavoitteena on tukea oppilaiden kasvamista kieleensä, kulttuuriinsa ja yhteisöönsä sekä antaa heille mahdollisuus omaksua saamelainen kulttuuriperintö.

(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 86.)

Saamelaisten opetuksen erityinen tavoite on kunnianhimoinen, etenkin suomenkielisessä opetuksessa olevien oppilaiden kannalta. Vaikka perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden oppiainekohtaisissa sisällöissä ei ole mainittu saamelaisuutta niin samalla opetuksen olisi kyettävä tukemaan saamelaisen oppilaan kasvua kieleensä, kulttuuriinsa ja yhteisöönsä. Saamelaisten opetuksen erityinen tavoite on yksityiskohtaisemmalla tasolla kuin opetussuunnitelma muuten: siinä viitataan juuri saamen kieliiin ja saamelaiseen kulttuuriin. Saamelaisten opetuksen erityisen tavoitteen toteutuminen edellyttää saamelaisteemojen käsittelyä laajasti eri oppiaineissa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaiset, laajasti kulttuurista moninaisuutta painottavat oppimateriaalit eivät välttämättä vastaa saamelaisten opetuksen erityiseen tavoitteeseen. Suomenkielisessä opetuksessa olevien saamelaisten oppilaiden kannalta saamelaisten opetuksen erityisen tavoitteen toteutuminen vaatii tietoa joko siitä, ketkä oppilaista ovat saamelaisia ja opetuksen räätälöimistä heille, tai kaiken opetuksen toteuttamista niin, että saamelaisten opetuksen erityinen tavoite toteutuu.

3 Selvityksessä käytetyt materiaalit

Tätä selvitystä varten on käyty läpi suomalaisten suomen- ja ruotsinkielisten oppimateriaalikustantajien vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaiset oppimateriaalit, jotka ovat olleet saatavilla vuoden 2020 kesä- ja syyskuun välisenä aikana. Oppimateriaaleista on jätetty pois matematiikan, fysiikan, kemian ja vieraiden kielten oppimateriaalit, joissa saamelaisisältöä ei ennakkotiedon mukaan olisi. Oppilaille tarkoitettujen oppimateriaalien lisäksi selvityksessä on hyödynnetty myös niihin kuuluvia opettajien oppaita. Oppimateriaalit saatiin kustantajilta painettuina ja sähköisinä näyte-kappaleina. Yhteensä selvityksessä on ollut mukana 547 nimikettä. Lista selvityksessä mukana olleista oppimateriaaleista on liitteessä 1. Selvityksen tekstiosiossa ei viitata yksittäisiin oppimateriaaleihin nimeltä, sillä selvityksen tarkoituksena on nostaa esiin oppimateriaaleissa kokonaisuutena toistuvia piirteitä, ei tarkastella yksittäisiä oppimateriaaleja.

Selvityksessä arvioidaan oppimateriaaleja sen kannalta, millaista tietoa ne välittävät 1. saamelaisista suomalaisille oppilaille ja 2. saamen kielistä ja saamelaisesta kulttuurista saamelaisille oppilaille. Selvityksessä kiinnitetään huomiota myös muihin alkuperäiskansoihin liittyviin tietoihin. Oppimateriaalien arvioinnissa kiinnitetään huomiota sekä saamelaisia koskevan tiedon määrään että laatuun.

4 Yleiset huomiot oppimateriaaleista

Kokonaisuutena vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisissa oppimateriaaleissa on hyvin vähän tietoa saamelaisista, ja olemassa oleva tieto on pirstaleista. Jopa saman kustantajan materiaaleissa, ja joskus jopa saman kirjasarjan materiaaleissa, on suurta epätasaisuutta siinä, miten saamelaisia ja saamelaisuutta käsitellään. Joissakin oppimateriaaleissa aiheeseen syvennytään sekä oppikirjan pidemmän tekstin että tehtäväkirjan tehtävien kautta, mutta joissakin saamelaiset ohitetaan maininnalla yksittäisessä lauseessa. Saamelaisia ja muita vähemmistöjä käsitellään usein erillisinä osiina oppikirjoissa: erilliset osiot avaavat perustietoja vähemmistöistä, mutta eivät avaa muita oppiaineissa käsiteltyjä aiheita vähemmistöjen tai alkuperäiskansan näkökulmasta.

Ihmisoikeusliitto kiinnitti jo vuonna 2013 tekemässään selvityksessään huomiota siihen, että oppimateriaalien lukijajositio on usein suomenkielisen, valtaväestöön kuuluvan oppilaan. Ihmisoikeusliitto kehotti selvityksessään kiinnittämään asiaan huomiota. (Lampinen 2013.) Suurimmassa osassa tässä selvityksessä tarkastelluissa oppimateriaaleissa lukijajositio on edelleen suomenkielisen, valtaväestöön kuuluvan oppilaan, ja vähemmistöjä tarkastellaan ulkopuolelta. Joissakin, erityisesti tarinallisemmin etenevissä alakoulun äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaaleissa tutustutaan tarkemmin maahanmuuttajataustaisiin hahmoihin koko kirjan läpi kantavina päähenkilöinä, mutta vanhoja vähemmistöjä tai alkuperäiskansaan kuuluvia (saamelaiset, romanit, tataarit) ei oppikirjojen päähenkilöinä ole. Muutamissa yksittäisissä oppimateriaaleissa rakennetaan lukijajositiota laajemmaksi: esimerkiksi ruotsin kielen keskustelutehtävässä, jossa kysytään parilta hänen kielitaitoaan, tarjotaan mallivastauksena useita vähemmistökieliä, myös saamea.

Oppimateriaaleissa on huomioitu suomalaiset juhlat eri vuodenaikoina ja niissä esitellään eri juhlia, esimerkiksi Runebergin päivän viettoa. Vuoden juhlakalenterissa ei missään oppimateriaalissa ole huomioitu saamelaisten kansallispäivää 6.2, vaikka muun muassa edellinen lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila on useaan otteeseen esittänyt saamelaisten kansallispäivän huomioimista varhaiskasvatuksessa ja kouluissa koko Suomessa.

Oppimateriaaleissa käytetään paljon kuvia. Alakoulun oppimateriaaleissa kuvamaailma painottuu piirroskuviin, yläkoulun materiaaleissa taas on enemmän valokuvia. Sekä piirros-

valokuvissa näkyvät paljon saamenpuvut. Erityisesti piirroskuviissa on suuri vaara toistaa saamelaisiin liitettyjä negatiivisia stereotyyppioita, sillä piirroskuvat on useissa oppimateriaaleissa piirretty karikatyyrimaisesti. Oppimateriaaleissa on suurta hajontaa sen suhteen, onko kuvassa aito saamenpuku, turismikäytössä oleva epäaito puku vai karikatyyripiirros. Oppikirjoissa kuvia epäaidoista puvuista on useita. Karikatyyrimaisten saamenpukujen ja epäaitojen turismikäytössä olevien pukujen käyttö kuvituskuvinä on ongelmallista, sillä saamelaiset ovat usein matkailun kontekstissa vaatineet, että epäaitojen pukujen käytöstä on luovuttava (Vas-tuullisen ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteet 2018). Epäaitoihin pu-kuihin liittyy usein myös se, että puvun käyttäjä ei ole saamelainen. Näin osassa oppikirjoissa kuvitetaan saamelaissisältöjä kuvilla, joissa ei itse asiassa ole saamelaisia eikä saamenpukuja.

Oppimateriaalien kuvissa aidoista saamenpuvuista ei useinkaan tarkenneta, minkä alueen puvusta on kyse. Suomalaisissa oppimateriaaleissa käytetään verrattain paljon kuvia Ruot-sin ja Norjan puolen saamenpuvuista. Kuvissa saamenpukujen käyttäjät jäävät nimettö-miksi. Oppikirjojen valokuvissa ei yleensä nimitä ihmisiä, ja käytössä on paljon sellaisia kuvapankkikuvia, joissa ihmisten henkilöllisyys ei ole tiedossa. Saamenpukukuvat eivät kuitenkaan koskaan ole anonyymejä, sillä saamelaisessa kulttuurissa saamenpuku kertoo ihmisestä paljon: kotipaikan, suvun, perheen, siviilisäädyn. Kuvien henkilöiden jääminen nimettömiksi jättää huomiotta puvun merkityksen saamelaiskulttuurissa. Samalla nimet-tömäksi jääminen voi esineellistää kuvissa esiintyviä saamelaisia.

Saamenpukujen käyttö kuvituskuvinä on houkuttelevaa niiden värikyyden ja näyttävyy-den takia. Samalla luodaan kuitenkin kuvaa, että saamelaiset pukeutuvat aina saamen-pukuun. Saamelaisten kuvat ovat usein kuvia aikuisista saamelaisista saamenpuvut yllä, usein porojen kanssa. Saamelaisuus ei näin tule lähelle oppilaan elinpiiriä eikä kirjoissa ole kuvia saamelaisista arkisemmissä ympäristöissä, esimerkiksi saamelaislapsia leikkimässä muiden lasten kanssa. Oppimateriaalien kuvituksissa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi muslimien representaatioon, ja useiden kirjojen kuvissa esimerkiksi hijabia käyttävät lap-set leikkivät yhdessä muiden kanssa leikkikentillä ja muissa yhteisissä, oppilaille tutuissa tiloissa. Saamelaisten osalta vastaava oppilaan elinpiiriä lähellä oleva representaatio lähes kokonaan puuttuu. Saamelaisuuden kapea representaatio luo kuvan saamelaisista toisina, jonain lukijan elinpiiristä kaukana olevana. Kapea representaatio jättää huomiotta myös saamelaiskulttuurin sisäisen moninaisuuden, esimerkiksi muut perinteiset elinkeinot kuin poronhoidon.

Saamen kielistä puhuttaessa monissa oppimateriaaleissa puhutaan saamen kielestä. Äidinkielen oppiainetta lukuun ottamatta oppikirjoissa nousee harvoin esiin, että Suo-messa puhutaan kolmea saamen kieltä. Kielten lisäksi myös inarin- ja kolttasaamelainen kulttuuri jäävät oppimateriaaleissa huomiotta. Kuvituskuviin aidot saamenpuvut ovat usein Enontekiön tai Utsjoen alueen pukuja, inarin- ja kolttasaamelaisia pukuja ei kuvituk-sessa käytetä.

Oppimateriaaleissa ilmenevät niiden laatimisen aikaan ajankohtaiset asiat. Saamelaisten oikeuksista esiin nousee erityisesti ILO 169-sopimuksen ratifiointi, siihen liittyvät mielenosoitukset, ja saamelaistaiteilijan protesti Linnan juhlissa. ILO 169 jää monessa oppimateriaalissa ainoaksi viitteeksi saamelaisista nyky-yhteiskunnassa. Kun samat oppimateriaalit ovat käytössä pitkään, tällaiset yksittäiset ajankohtaiset nostot voivat vanhentua. Alkuperäiskansojen ihmisoikeuksien kehittämisen tärkeät merkkipaalut kuten 2000-luvun alussa käynnistynyt alkuperäiskansojen pysyvä foorumi (UNPFII) tai vuonna 2007 YK:n yleiskokouksessa hyväksytty julistus alkuperäiskansojen oikeuksista, eivät nouse esille. Muutamissa oppimateriaaleissa kannustetaan oppilasta etsimään itse tietoa siitä, millaisia oikeuksia saamelaiset vaativat. Oppilaan oma tiedonhaku voi parhaillaan täydentää oppikirjan sisältöä jostain oppikirjan tekohetkellä ajankohtaisesta asiasta myös myöhemmin ajankohtaisiksi tulleisiin kysymyksiin.

Eri oppiaineiden oppimateriaaleissa käytetään paljon karttoja. Saamelaisalueen kartoista Lapin maantiedettä käsiteltäessä saamenkieliset paikannimet puuttuvat lähes kaikista oppimateriaaleista. Vain yhdessä oppikirjassa nostetaan erikseen esiin kuva Inarin alueen kartasta, jossa paikannimiä on useammalla saamen kielellä. Oppimateriaaleissa on monia versioita Saamenmaan yli valtioiden rajojen ulottuvasta kartasta, joissa varsinkin Ruotsin ja Norjan puolen yltävän osuuden kuvaamisessa on suurta vaihtelua. Kaikki kartat eivät ole paikkansapitäviä. Muutamassa oppikirjoissa käsitellään stereotyyppikarttoja ja pyydetään tehtävässä oppilasta piirtämään oma stereotyyppikarttansa Suomesta.

Oppimateriaaleissa on useita tehtäviä, jotka ovat ongelmallisia alkuperäiskansojen kannalta. Ongelmallisia tehtävätyyppejä ovat esimerkiksi stereotyyppikartat, Pohjois- Amerikan alkuperäiskansoja käsiteltäessä ”intiaanien” keksiminen ja unisieppareiden askartelu kuvaamataidon tai käsityön tehtävänä. Tällaisissa tehtävissä on vaarana toistaa rasistisia stereotyyppioita sekä harjoittaa kulttuurista omimista, jota alkuperäiskansat ympäri maailman ovat kritisoineet. Opettajan oppaat eivät tällaisten tehtävien kohdalla ohjeista opettajaa ottamaan huomioon rasististen stereotyyppien toistamisen mahdollisuutta, joten asian huomioiminen jää yksittäisen opettajan vastuulle. Myös tehtävätyypit, joissa pyydetään vähemmistöön kuuluvia luokkakavereita kertomaan omasta kielestään ja kulttuuristaan, voivat olla ongelmallisia. Kun oppikirjojen saamelaistiedot ovat puutteellisia ja esimerkiksi kuvat stereotyyppisiä, saamelainen oppilas voi joutua kohtuuttoman vaikean tehtävän eteen ja oikomaan lapsena koko luokan ennakkoluuloja. Tällaiset tehtävätyypit eivät myöskään huomioi sitä, että saamelaisella oppilaalla voi olla ylisukupolvaisia traumoja liittyen kielen ja kulttuurin menettämiseen. Kun saamelaisuus näyttäytyy oppikirjoissa kaipaasti kielen ja värikkäiden saamenpukujen kautta, kielen ja esimerkiksi käsityöperinteen suvussa menettänyt oppilas voi joutua keskustelutehtävässä puolustamaan omaa saamelaisuuttaan oppikirjan stereotyyppiseen kuvaukseen verrattuna.

5 Oppiainekohtaiset huomiot

Selvityksessä mukana olleissa oppiaineissa saamelaisuutta hieman eri näkökulmista. Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan oppiainekohtaisia huomioita oppimateriaalien saamelaidiedosta.

Äidinkieli ja kirjallisuus sekä suomi toisena kielenä

Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineissa saamen kielet nousevat esiin useissa yhteyksissä. Monikielisyyden ja suomen sukukielten teemat nostavat saamen kielet esiin monipuolisesti eri luokka-asteilla. Eri saamen kielet huomioidaan, ja kielet esitellään nyky-yhteiskunnassa elävinä kielinä. Oppimateriaaleissa esitellään esimerkiksi Helsingissä toimivan saamenkielisen luokan toimintaa, ja oppilaille annetaan tehtäväksi esimerkiksi muodostaa keskustelu *Sano se saameksi* -sivuston arkikielisistä mallilauseista. Muutamissa oppimateriaaleissa viitataan *Sano se saameksi* ja *Oktavuolta* -sivustoihin ja annetaan oppilaille tehtäväksi hakea tietoa niistä. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaaleissa nostetaan esiin saamen kielten monipuolisia käyttöyhteyksiä, esimerkiksi uudempaa runoutta ja musiikkia.

Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaalit korostavat saamen kielten uhanalaisuutta. Kielten uhanalaisuuden yhteydessä nostetaan esiin myös tavat elvyttää kieliä, esimerkiksi kielipesät. Yksittäiset esimerkit, kuten kielipesät, auttavat kielenelvytyksen konkretisoinnissa. Samalla yksittäisten esimerkkien tasolle jääminen jättää huomiotta kielenelvytyksen kokonaisuuden koko yhteiskuntaa koskevana prosessina, joka ei ratkea yhdellä tai kahdella toimenpiteellä. Saamen kielten uhanalaisuuden käsittely jää pinnalliseksi, sillä uhanalaisuuden syyt jäävät kaikissa oppimateriaaleissa käsittelemättä. Oppimateriaaleissa ei nosteta esiin eikä kannusteta omaan tiedonhakuun siitä, miksi saamen kielet ovat uhanalaisia.

Saamen kieliä käsitellään äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaaleissa verrattain laajasti ja monipuolisesti, mutta ne nousevat silti esiin lähinnä erillisenä osiona tiettyjen teemojen yhteydessä. Saamelaisia kirjailijoita ja elokuvantekijöitä nostetaan esiin näissä erillisissä saamelaisosioissa, mutta ei juurikaan esimerkiksi kirjallisuuden tai elokuvan genrejä esiteltäessä.

Saamelaisten kirjailijoiden kirjat ja saamelaisten elokuvantekijöiden elokuvat ovat päässeet saamelaisosion ulkopuolisiin luku- ja katseluvinkkeihin vain yhdessä kirjasarjassa.

Suomi toisena kielenä -oppimateriaaleissa saamen kielet ja saamelaiset mainitaan vain satunnaisesti. Saamen kieli nousee joissakin oppimateriaaleissa esiin Suomessa puhuttavia kieliä käsiteltäessä, mutta tällöinkin yhtenä kielenä, ei kolmena.

Ruotsin kieli

Suomenkielisille oppilaille suunnatuissa ruotsin kielen oppimateriaaleissa saamelaistietoa on erityisesti Pohjoismaita käsittelevissä osissa. Saamen kielet nostetaan esiin Pohjoismaiden alueella puhuttavina kielinä, mutta esimerkiksi Ruotsissa puhuttavia saamen kieliä ei esitellä tarkemmin. Saamelaistiedon osalta ruotsin kielen oppimateriaaleissa on varsin kapeasti tietoa saamelaisista ja saamen kielistä, mutta ruotsin kielen oppimateriaaleissa on paikoitellen monipuolisempi lukijapositiona kuin muissa oppiaineissa. Saamen kielet ovat mukana muun muassa tehtäväkirjojen esimerkkilauseissa.

Ruotsia äidinkielenään puhuvien oppimateriaaleissa saamen kielet nostetaan myös esiin Pohjoismaita käsittelevissä osissa. Niiden käsittely jää samalla tavalla ohueksi kuin suomenkielisille suunnatuissa ruotsin kielen oppimateriaaleissa. Ruotsia äidinkielenään puhuville suunnatuissa oppimateriaaleissa lukijapositiona on monikielisen lukijan, ja esimerkiksi tehtävätyypeissä on huomioitu oppilaan mahdollinen monikielisyys. Tämä tukee saamelaisen oppilaan kieli- ja kulttuuritaustan huomioimista opetuksessa.

Historia

Historian oppimateriaaleissa saamelaisia käsitellään nykyisen Suomen alueen asuttamisen yhteydessä lyhyenä mainintana siitä, että saamelaiset siirtyivät pohjoisemmaksi sitä mukaa, kun suomalaiset asuttivat alueen. Uudemman historian osalta saamelaisia ei historian oppimateriaaleissa mainita. Käsittelemättä jäävät monet saamelaisyhteiskunnan suuret muutokset, kuten valtioiden rajojen tulo saamelaisalueelle, Lapin sodan aikainen evakko-aika, kolttasaamelaisten asuttaminen, ja koulujärjestelmän tulo saamelaisalueelle.

Historian oppimateriaalien maininnat saamelaisista vain Suomen alueen asuttamisen yhteydessä luovat kuvaa saamelaisista vain kauas menneisyyteen kuuluvina. Sama koskee muita alkuperäiskansoja, joita käsitellään lähinnä löytöretkien yhteydessä, jolloin muodostuu kuva, ettei näillä alkuperäiskansoilla ole merkittävää historiaa Kolumbuksen jälkeen.

Muiden alkuperäiskansojen osalta Kolumbusta käsitellään kaikissa oppimateriaaleissa kriittisesti ja oppilaita kannustetaan pohtimaan löytöretkiä myös alkuperäiskansojen näkökulmasta, ei vain eurooppalaisten. Kriittiseen ja ihmisoikeuslähtöiseen pohdintaan kannustavat tehtävät koskevat kuitenkin vain kauempana asuvia alkuperäiskansoja, eivät saamelaisien historiaa Suomessa.

Osittain saamelaistiedon puuttuminen historian oppimateriaaleista liittyy laajemmin oppimateriaalien painottumiseen Etelä-Suomen historiaan. Toisen maailmansodan osalta esimerkiksi Lapin sota jää pinnalliseksi maininnaksi, eikä sen yhteydessä nosteta esiin evakoaikaa tai jälleenrakennusta. Samoin valtioiden rajojen muutoksia ei käsitellä tarkemmin nykyisen Pohjois-Suomen osalta. Toisen maailmansodan käsittelyssä otetaan huomioon sotahistorian lisäksi siviilien elämä sodan aikana, mutta vähemmistöjen ja alkuperäiskansan osuus sodissa ja siviilissä jää edelleen käsittelemättä. Tämä koskee saamelaisten lisäksi myös romaneja ja tataareja. Esimerkiksi Pohjoismaiden väliset rajasulut ja toinen maailmansota muuttivat saamelaisten elinoloja ja saamelaiskulttuuria monin tavoin. Kun aiheita ei käsitellä historian oppimateriaaleissa saamelaisnäkökulmasta, oppilaan voi olla vaikea hahmottaa saamelaisten asemaa Suomessa nykypäivänä.

Yhteiskuntaoppi

Yhteiskuntaopin kirjoissa saamelaiset käydään läpi mainintana Suomen vähemmistöjä käsiteltäessä. Yhteiskuntaopin kirjoista pääosin puuttuu saamelaisten oikeuksien tarkempi pohdinta, ja esimerkiksi saamelaisten asema perustuslain suojaa nauttivana alkuperäiskansana, saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ja Saamelaiskäräjien sekä kolttien kyläkoulun esittely osana Suomen ja pohjoismaista saamelaisyhteisöä. Sisällöistä puuttuvat myös kuvaukset Pohjoismaiden saamelaisten aktiivisesta ja edelläkävijän roolista alkuperäiskansa-asioissa esimerkiksi YK-järjestelmässä.

Yhteiskuntaopin oppimateriaaleista jää puuttumaan tieto kielellisistä oikeuksista kaikkien kielivähemmistöjen osalta. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteydessä ei kerrota oikeudesta asioida omalla äidinkielellään. Poikkeuksen tähän tekee ruotsinkielinen oppimateriaali, jossa on käsitelty laajasti kielellisiä oikeuksia, kielellisen syrjinnän tunnistamista ja mahdollisuuksia viedä syrjintätapauksia eteenpäin. Tässä näkyy oletus siitä, kuka oppikirjaa lukee: ruotsinkieliseen kirjaan sisältyy oletus, että lukija kuuluu itse kielivähemmistöön, mutta suomenkielisissä oppimateriaaleissa vähemmistöjä käsitellään pääosin erillisessä osiossa eikä materiaaleissa huomioida niitä oikeuksia ja yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia, joita vähemmistöön kuuluva oppilas mahdollisesti tarvitsee. Tilanne ei ole ongelmallinen vain saamelaisten kannalta, vaan myös esimerkiksi romanit ja maahanmuuttajat jäävät ilman tietoa siitä, miten kohtaamaansa syrjintää voi viedä eteenpäin.

Syrjinnän tunnistamista ja siihen puuttumista käsitellään laajemmin vain yhdessä yhteiskuntaopin suomenkielisessä oppikirjassa.

Terveystieto

Terveystiedon oppikirjoissa esitellään sosiaali- ja terveystietoa. Terveystiedon oppimateriaalit eivät ota huomioon kielellisiä oikeuksia sosiaali- ja terveystietä, esimerkiksi oikeutta saada hoitoa omalla äidinkielellään tai oikeutta käyttää tulkkia. Lukijapositiona on vahvasti suomenkielisen oppilaan.

Ympäristöoppi, maantieto ja biologia

Ympäristöopin, maantiedon ja biologian oppimateriaalit muodostavat alakoulusta yläkouluun jatkuvan kokonaisuuden, jota käsitellään tässä selvityksessä yhtenä kokonaisuutena. Kaikissa oppiaineissa on saamelaisiin liittyvää sisältöä. Suoraan saamelaisia käsitteleviä sisältöjä on erityisesti ympäristöopin ja maantiedon oppiaineissa, biologiassa taas saamelaisalueen luontoon ja luonnonvaroihin liittyviä sisältöjä. Kaikissa kolmessa oppiaineissa hyödynnetään paljon karttoja. Kuten aiemmin todettiin, kartoissa on harvoin mukana saamenkielisiä paikannimiä. Saamelaisalueen valtioiden rajat ylittävää karttaa käsitellään joissain oppimateriaaleissa, mutta ei läheskään kaikissa. Suomen kartat on usein rajattu valtakuntien rajoihin, jolloin saamelaisoppilaan arkinen elinpiiri esimerkiksi Norjan puoleisella saamelaisalueella jää näkymättömiin oppimateriaaleissa. Erilaisiin karttoihin tutustuttaessa käytetään ongelmallisia stereotyyppikarttoja.

Ympäristöopin ja maantiedon oppimateriaaleissa käsitellään Lappia alueena. Lapin yhteydessä käsitellään Lapin luontoa ja elinkeinoista nostetaan esiin erityisesti matkailu. Lapin kuvaus rakentuu oppimateriaaleissa usein eksoottisten matkailumielikuvien varaan, ja kuvissa hyödynnetään matkailunähtävyyksiä, kuten Joulupukkia. Matkailua lukuun ottamatta Lappi näyttää erämaana, jossa ei asu ihmisiä: oppimateriaalien kuvat ovat luontokuvia ilman ihmisiä, ja poronhoidon yhteydessä käytetään usein kuvia pelkistä poroista, ilman poronhoitajien läsnäoloa. Lapin kuvaaminen asumattomana erämaana tekee näkymättömäksi saamelaisten suhteen alkuperäiskansana alueen maahan ja veteen. Erämainen, matkailua korostava kuvaus voi olla vieraannuttavaa myös suomalaisille Lapissa asuville oppilaille, joille alue on arkista elinympäristöä.

Saamelaisia väestöryhmänä käsiteltäessä ympäristöopin ja maantiedon oppimateriaalit korostavat saamen kieltä ja poronhoitoa luonnonoloihin sopeutuneena elinkeinona. Saamelaisten

representaatio rakentuu pitkälti poronhoidon varaan, ja oppimateriaalit sivuuttavat muut perinteiset elinkeinot. Ympäristöopin ja maantiedon oppimateriaalit käsittelevät myös muita alkuperäiskansoja, mutta käsittelevät ovat vaihtelevia lyhyistä maininnoista isompiin sisältökokonaisuuksiin. Myös muiden alkuperäiskansojen kohdalla korostetaan perinteisiä elinkeinoja. Muutamissa oppimateriaaleissa nostetaan esiin arktisten alkuperäiskansojen sosiaalisia ongelmia, kuten päihdeongelmia ja itsemurhia, seurauksena kaupungistumisesta. Sosiaalisten ongelmien esiin nostaminen syventää näkökulmaa alkuperäiskansoihin, mutta samalla luo kuvaa kansoista, jotka voivat hyvin vain elämällä perinteisillä tavoilla. Sosiaalisten ongelmien esiin nostamisen yhteydessä ei käsitellä valtioiden toiminnan vaikutusta alkuperäiskansoihin vaan sosiaaliset ongelmat vaikuttavat kumpuavan alkuperäiskansoista itsestään. Kun sosiaalisten ongelmien vastapainona ei ole tietoa alkuperäiskansojen resilienssistä tavoista ylläpitää kulttuuriaan nyky-yhteiskunnassa, irralliseksi jäävä sosiaalisten ongelmien kuvaus voi toimia negatiivisen stereotypian luoja tai vahvistajana.

Biologian oppimateriaaleissa käsitellään lyhyesti poronhoitoa. Esiin nostetaan monissa oppimateriaaleissa ylilaidunnusongelmat. Tietoa poronhoidosta on oppikirjoissa vähän, ja ylilaidunnus luo ongelmalähtöisen lähestymistavan aiheeseen. Sen käsittely jää pinnalliseksi, sillä oppimateriaaleissa ei pohdita syitä ylilaidunnukseen, esimerkiksi kilpailevaa maankäyttöä tai muutenkaan avata poronhoidon tapaa käyttää laidunalueita. Myöskään biologian oppikirjoissa poronhoitoa koskevissa kuvituksissa ei näy ihmisiä vaan pelkkiä poroja.

Uskonto

Evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksessa saamelaisuus tulee nykyisissä oppimateriaaleissa esiin nykyisen Suomen alueen muinaisuskoa ja maailmanuskontoja käsiteltäessä. Muinaisuskoa käsiteltäessä kyse on menneestä ajasta, ja teksti on usein kirjoitettu menneessä aikamuodossa. Osassa oppimateriaaleista mennyttä aikamuotoa käytetään myös silloin, kun kerrotaan perustietoja saamelaista. Menneen aikamuodon käyttäminen luo ongelmallisen kuvan saamelaisista historiallisena, ei nykyaikana olemassa olevana kansana.

Uskonnon oppimateriaalien saamelaistiedossa korostuu muinaisusko. Saamelaisten käännyttämistä kristinuskoon käsitellään vähän, nykyistä kristillisyyttä ei lainkaan. Tämä aiheuttaa sen, että oppimateriaaleista voi jäädä kuva, että suuri osa saamelaisista harjoittaa edelleen muinaisuskoa. Oppimateriaalien kuvitus usein vahvistaa tätä kuvaa yhdistämällä saamelaisten muinaisuskon käsittelyyn kuvia noitarummuista ja piirroshahmoja shamaaneista. Uskonnon oppikirjojen saamelaisiin liittyvät kuvat ovat usein erityisen stereotyyppisiä.

Uskonnon oppimateriaaleissa muinaisuskon käsittely jää pinnalliseksi, eikä niissä käsitellä esimerkiksi saamelaisalueelta pois vietyjen noitarumpujen palauttamisen tai pyhiin

paikkoihin kohdistuvan turismin problematiikkaa, jotka toisivat muinaisuskon lähemmäs nykyaikaa. Vain yhdessä uskonnon oppikirjassa on pohdintaan kannustava tehtävä, jossa oppilasta pyydetään pohtimaan ILO 169-kysymystä peilaten sitä kristinuskon historiaan Suomessa.

Kristinuskon osana nykyistä saamelaiskulttuuria jää oppimateriaaleissa käsittelemättä. Etenkin alakoulun uskonnon oppikirjoissa kristillisiä tapoja ja perinteitä Suomessa käsitellään normatiivisella tavalla, antaen kuva, että perinteitä on vain yksi. Esimerkiksi häiden ja konfirmaation yhteydessä kerrotaan Suomessa käytettävän valkoista hääpukua ja valkoista albaa. Näissä yhteyksissä olisi mahdollisuus tuoda esiin myös erilaisia perinteitä, esimerkiksi saamenpuvun käyttöä kyseisissä kristillisissä juhlissa. Kolttasaamelaisia ei mainita yhdessäkään oppikirjassa ortodoksisen uskonnon käsittelyn yhteydessä. Kristinuskon ja erityisesti luterilaisuuden vaikutusta saamen kirjakielten kehitykselle ei käsitellä.

Maailmanuskontoja käsiteltäessä ja Amerikan löytöretkiä käsiteltäessä puhutaan muiden alkuperäiskansojen uskonnoista. Kuten saamelaistenkin tapauksessa, myös muiden alkuperäiskansojen osalta painotus on menneessä ajassa. Kuvitus on usein stereotyyppioita toistavaa ja primitiivisyyttä korostavaa, kuvissa esiintyy usein esimerkiksi vähäpukeisia hahmoja. Amerikan löytöretkien osalta uskonnon kirjoissa on kriittisiä näkökulmia, jotka nostavat esiin alkuperäiskansojen kansanmurhat. Usein uskonnon kirjat kuitenkin korostavat, miten yksittäiset papit ja munkit vastustivat alkuperäiskansojen huonoa kohtelua, joka jää ikään kuin maallisten toimijoiden kontolle. Oppikirjoissa ei käsitellä alkuperäiskansojen ja kristinuskon suhdetta lähempänä nykyaikaa, esimerkiksi 1900-luvulla kristillisten kirkkojen Pohjois-Amerikassa ylläpitämien asuntolakoulujen vaikutusta alkuperäiskansoihin

Elämäkatsomustieto

Elämäkatsomustiedon oppikirjoissa saamelaisia ja muita alkuperäiskansoja käsitellään verrattain paljon. Lähestymistapa on ihmisoikeuslähtöinen ja kriittiseen ajatteluun kannustava. Esiin nostetaan saamelaisten kamppailu oikeuksistaan, ja useissa kirjoissa esiin nousee erityisesti nykyisen opetussuunnitelman laatimisen aikaan paljon julkisuudessa ollut ILO 169-kysymys. Elämäkatsomustiedon oppikirjoissa saamelaiset näyttäytyvät oikeuksiensa puolesta taistelevana alkuperäiskansana. Näkökulmassa korostuu saamelaisten aktiivinen toimijuus.

Elämäkatsomustiedon oppimateriaaleissa käsitellään myös saamelaisten muinaisuskkoa, kuten evankelis- luterilaisen uskonnon oppikirjoissakin, mutta niiden välittämä kuva saamelaisuudesta on toisenlainen kuin uskonnon oppikirjoissa. Elämäkatsomustiedon oppimateriaaleissa korostuu kokonaisuuden merkitys: muinaisuskon ei ole ainoa asia, joka

saamelaisista kerrotaan, vaan esiin nostetaan myös saamelaisia nyky-yhteiskunnassa. Kun saamelaisia käsitellään useammassa yhteydessä saman oppiaineen oppimateriaaleissa, aiheesta muodostuu laajempi kuva eikä saamelaisuus jää vain historialliseksi kuriositeetiksi.

Elämäkatsomustiedon oppikirjojen tehtävät kannustavat oppilaita hakemaan itse lisää tietoa saamelaisista. Oppikirjoissa ja opettajan oppaissa ei kuitenkaan nosteta esiin sitä, mistä luotettavaa tietoa saamelaisista kannattaisi etsiä.

Taide- ja taitoaineet

Taide- ja taitoaineiden oppimateriaaleja oli saatavilla selvityksen tekohetkellä vähän. Niissä käsitellään saamelaiskulttuuria tai muiden alkuperäiskansojen kulttuuria vain satunnaisesti. Musiikin oppiaineessa sivutaan eri musiikkiperinteitä, myös alkuperäiskansojen musiikkia ja soittimia, kuten didgeridoota. Saamelaista musiikkia sivutaan joikujen kautta, mutta oppikirjojen joikujen alkuperä jää epäselväksi. Joikujen yhteydessä ei avata saamelaista musiikkiperinnettä tarkemmin, esimerkiksi alueellisia eroja, joikattavan henkilön merkitystä, tai joikujen sanoja. Inarinsaamelaisten livde- tai kolttasaamelaisten leu'dd-perinnettä ei käsitellä lainkaan. Musiikin oppikirjojen kuvastossa toistuvat noitarummut ja saamenpuvut. Uusi saamelainen musiikki jää huomiotta, joka vahvistaa mielikuvaa saamelaisista menneisyyteen kuuluvana ryhmänä.

Kuvataiteen ja käsityön oppimateriaaleissa ei ole mainintoja saamelaisista tai muista alkuperäiskansoista. Eräässä alakoulun käsityön oppimateriaalissa on ohjeet unisiepparin askarteluun. Unisieppariin liittyy kulttuurisen omimisen problematiikkaa.

Taide- ja taitoaineissa saamelaissisällöt, ja laajemmin kulttuuriseen moninaisuuteen liittyvät sisällöt, jäävät oppimateriaalien niukkuuden vuoksi erityisen vahvasti yksittäisten opettajien vastuulle.

Opinto-ohjaus

Opinto-ohjauksen oppimateriaalit on suunnattu yläkouluikäisille oppilaille. Opinto-ohjauksen oppimateriaaleissa painottuu työelämään tutustuminen ja toisen asteen opintoihin valmistautuminen. Opinto-ohjauksen oppimateriaaleissa ei ole suoria mainintoja saamelaisista, mutta niiden tulisi palvella myös toisen asteen opintoihin valmistautuvaa saamelaista oppilasta.

Opinto-ohjauksen oppimateriaaleissa esitellään erilaisia aloja, joihin oppilas voi hakeutua toisen asteen opintoihin. Saamelaisten perinteisistä elinkeinoista luonnonvara-alojen yhteydessä on suurimmassa osassa oppimateriaaleja mainittu porotalouden koulutusvaihtoehto.

Porotalouden eikä muiden alojen opiskelumahdollisuuksien yhteydessä ei kuitenkaan mainita missään oppimateriaalissa mahdollisuudesta opiskella saamen kielillä (Saamelaisalueen koulutuskeskus) vaan oletus on, että oppilas hakeutuu suomenkielisiin toisen asteen opintoihin. Oletus suomenkielisyydestä koskee myös opinto-ohjauksen oppimateriaalien työelämäosioita, joissa oppilaan kielitaitoa ei nosteta esiin asiana, jota kannattaisi nostaa esiin työnhaussa vaan työelämä näyttäytyy suomenkielisenä. Monikielisten oppilaiden, kuten saamenkielisten tai maahanmuuttajataustaisten, kielitaitoa ei oppimateriaaleissa huomioida resurssina, jota oppilaan kannattaisi opetella hyödyntämään töitä hakiessaan.

Kielensä menettäneiden saamelaisten oppilaiden opintopolku voi poiketa oppimateriaaleissa esitellyistä. Oppimateriaalit perustuvat valmiiseen jakoon ammattialoihin, eivätkä huomioi monen kielensä menettäneen saamelaisen käyttämää mahdollisuutta opiskella inarin-, koltan- tai pohjoissaamea toisen asteen intensiiviopinnoissa Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Saamenkieliset toisen- ja korkea-asteen opiskelumahdollisuudet eivät tule esille.

Saamelaisalueella asuvan nuoren, saamelaisen tai suomalaisen, voi olla pakko muuttaa pois kotoa joko asuntolaan tai omaan asuntoon toisen asteen opintoja varten. Oppilaanohjauksen oppimateriaaleista vain yhdessä käsitellään kotoa muuttamista ja sitä, mitä tai toja nuoren olisi hyvä osata asuessaan asuntolassa tai omassa asunnossa.

6 Puuttuvan tiedon vaikutus

Kokonaisuutena saamelaistietoa on suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa vaihtelevasti. Tieto on pirstaleista, ja sen määrä ja laatu vaihtelee oppikirjoittain. Saman kustantajan materiaaleissa voi olla suurta hajontaa siinä, millaista saamelaistietoa sen materiaaleissa on. Koska saamelaistietoa on oppimateriaaleissa vähän, olemassa olevan tiedon merkitys korostuu ja siinä olevat painotukset ja virheet saavat määräänsä enemmän painoarvoa. Oppimateriaalien väärät tiedot, stereotyyppiset kuvaukset ja saamelaista puhuminen vain menneisyyden yhteydessä rakentavat kapeaa ja yksipuolista kuvaa saamelaisista.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määritelty erityinen tavoite siitä, että saamelaisten opetus tukisi oppilaiden kasvamista kieleensä, kulttuuriinsa ja yhteisöönsä sekä mahdollistaisi heille saamelaisen kulttuuriperinnön omaksumisen, on tämän selvityksen perusteella vaikea saavuttaa suomen- ja ruotsinkielisillä oppimateriaaleilla. Oppimateriaalit antavat saamelaisille lapsille ja nuorille niukasti tietoa erityisesti saamelaista kulttuurista ja yhteiskunnasta.

Opetussuunnitelma perusteet antavat opettajalle mahdollisuuden syventää aiheiden käsittelyä niin, että saamen kieli ja saamelainen kulttuuri nousisivat opetuksessa enemmänkin esiin. Tämä on kuitenkin kiinni yksittäisistä opettajista. Oppimateriaalien kirjasarjojen opettajien oppaat eivät tue saamelaissisältöjen käsittelyä opetuksessa eikä saamelaissisältöjä ole juurikaan huomioitu. Opettajien oppaissa ei ole esimerkiksi vinkkejä siitä, mistä lisätietoa ja laadukasta lisämateriaalia opetukseen voi etsiä.

7 Perusopetuksen oppimateriaalien kehittämistarpeet saamelaistiedon näkökulmasta

Perusopetuksen oppimateriaalien saamelaistiedon määrässä ja laadussa on runsaasti kehittämistarpeita, joita on esitelty aiemmissa kappaleissa. Suurimmat kehittämistarpeet voidaan tiivistää viiteen, oppiainerajat ylittävään kohtaan.

1. Saamelaistieto menneisyydestä nykyaikaan
2. Kuvien käyttö eettisesti kestäväksi
3. Kolme saamen kieltä ja kulttuuria
4. Saamelaisen oppilaan lukijaposition
5. Suomen valtion rooli

1. Saamelaistieto menneisyydestä nykyaikaan

Peruskoulun oppimateriaaleissa lähes kaikissa oppiaineissa saamelaisia käsitellään menneisyyden kautta. Oppimateriaalit luovat kuvaa saamelaisista kauas menneisyyteen kuuluvana ryhmänä, ei nyky-yhteiskunnassa elävänä kansana. Oppimateriaaleissa olisi hyvä kiinnittää huomiota siihen, kerrotaanko saamelaisista menneisyyden vai nykyhetken kautta. Kun puhutaan saamelaisten historiasta, olisi hyvä huomioida myös uudempi, erityisesti 1900-luvulta eteenpäin ulottuva historia.

2. Kuvien käyttö eettisesti kestäväksi

Oppimateriaalien kuvavalinnoilla on suuri merkitys siihen, millaisen kuvan lukijat saavat saamelaisista. Kuvissa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten saamelaiset niissä esitetään.

Erityistä huomiota on kiinnitettävä piirroskuvien rasistisiin stereotyyppioihin ja valokuvien saamenpukujen käyttöön.

3. Kolme saamen kieltä ja kulttuuria

Oppimateriaalien saamelaissisällöissä yksinkertaistetaan usein saamen kielet ja kulttuurit yhdeksi. Oppimateriaaleissa tulisi ottaa huomioon vähintään kolme Suomessa puhuttavaa saamen kieltä ja kieliryhmien kulttuurit, mahdollisuuksien mukaan myös muut saamelais-alueella puhuttavat saamen kielet. Kaikkien kolmen Suomessa puhuttavan saamen kielen näkyvyyttä oppimateriaaleissa on lisättävä.

4. Saamelaisen oppilaan lukijapositio

Jotta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa saamelaisopetukselle määritelty erityinen tavoite saamelaisoppilaan tukemisesta kasvussa kieleensä, kulttuuriinsa ja yhteisönsä toteutuisi, oppimateriaaleissa täytyy kiinnittää huomiota saamelaisen oppilaan lukijapositioon kaikissa oppiaineissa.

5. Suomen valtion rooli

Nykyisissä oppimateriaaleissa taustoitetaan hyvin vähän sitä, miksi saamelaisten oikeudet Suomessa eivät toteudu ja miksi saamen kielet ovat uhanalaisia. Ilman näiden teemojen kytkemistä osaksi Suomen historiaa ja nyky-yhteiskuntaa niiden käsittely jää pinnalliseksi. Suomen valtio on yhteistyössä Saamelaiskäräjien ja kolttasaamelaisten kyläkokouksen kanssa perustamassa totuus- ja sovintokomissiota, jonka työn tavoitteena on koota saamelaisten kokemukset Suomen valtion ja eri viranomaisten toimista ja siitä, millaisia vaikutuksia ja seurauksia niillä on ollut ja edelleen on saamelaisille alkuperäiskansana ja sen jäsenille yksilöinä, ja tehdä tämä tieto näkyväksi. Tulevaisuudessa totuus- ja sovintokomission työ voi antaa nykyistä paremmat mahdollisuudet syventää saamen kielten ja kulttuurin menettämisen teemoja, sekä niihin liittyviä valtion ja viranomaisten rooleja, myös oppimateriaaleissa.

Perusopetuksen saamelaistiedon kehittämistarpeita voidaan lähestyä sekä pitkän aikavälin toimenpiteinä että heti toimeenpantavina tekoina. Pitkän aikavälin toimenpide voisi olla esimerkiksi seuraavan opetussuunnitelman tarkastelu saamelaisnäkökulmasta jo

silloin, kun opetussuunnitelman perusteiden laatiminen on alkuvaiheessa. Opetussuunnitelman suhteen voidaan pohtia esimerkiksi sitä, riittävätkö nykyiset laajat viittaukset kulttuuriseen moninaisuuteen ja vähemmistöihin takaamaan tarpeeksi saamelaistietoa opetukseen. Opetussuunnitelman mukaisia oppimateriaaleja tuottavilla kustantajilla on oltava pitkällä aikavälillä riittävät tiedot saamelaisista, jotta he voivat tuottaa laadukasta saamelaistietoa oppimateriaaleihinsa sekä suomalaisille että saamelaisille oppilaille.

Kehittämistarpeita voidaan lähteä työstämään myös heti. Nykyinen opetussuunnitelma mahdollistaa saamelaistiedon määrän ja laadun kehittämisen oppimateriaaleissa ja opetuksessa jo nyt. Oppimateriaalien kustantajien kouluttaminen saamelaistietoon liittyen ja opettajien tukeminen lisämateriaaleilla voisivat olla nopeita keinoja parantaa tilannetta nykyisten opetussuunnitelman ollessa käytössä.

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmä pohtii tarvittavia toimenpiteitä oppimateriaalien saamelaistiedon määrän ja laadun lisäämiseksi.

LÄHTEET

- Lampinen, Johanna: 2013: Vähemmistöt oppikirjoissa – erilaisuutta etäältä tarkasteltuna? Etnisten ja kansallisten vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen huomioiminen peruskoulun 5., 6. ja 7. luokan äidinkielen ja kirjallisuuden, historian, maantiedon, uskonnon ja elämänkatsomustiedon oppikirjoissa 2000-luvulla. Ihmisoikeusliiton selvityksiä 1/2013. Ihmisoikeusliitto. Luettu 30.9.2020.
https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/10/Oppikirjaselvitys_Ihmisoikeusliitto_2013.pdf
- Mikander, Pia 2016: Westerners and others in Finnish school textbooks. Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellinen tiedekunta Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 273. Luettu 30.9.2020.
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/167465>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 6.2.2020: Työryhmä kehittämään saamelaisopetusta. Luettu 30.9.2020.
<https://minedu.fi/-/tyoryhma-kehittamaan-saamelaisopetusta>
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Saamelaiskäräjät 2020: Saamelaiset Suomessa. Luettu 30.9.2020. <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>
- Vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. Saamelaiskäräjät 2018. Luettu 30.9.2020. https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/11/Vastuullisen-ja-eettisesti-kestav%C3%A4v%C3%A4n-saamelaismatkailun-toimintaperiaatteet_hyv%C3%A4ksytty_24092018-3.pdf

Liite 1. Selvityksessä käytössä olleet oppimateriaalit

Edita

Satakieli 7 Äidinkieli ja kirjallisuus
 Satakieli 7 Tehtäväkirja
 Satakieli 7 S2-tehtäväkirja
 Satakieli 8 Äidinkieli ja kirjallisuus
 Satakieli 8 Tehtäväkirja
 Satakieli 8 S2-tehtäväkirja
 Satakieli 9 Äidinkieli ja kirjallisuus
 Satakieli 9 Tehtäväkirja
 Satakieli 9 S2-tehtäväkirja
 Lumous Elämä
 Lumous Elämä Tehtäväkirja
 Lumous Elinympäristöt
 Lumous Elinympäristöt Tehtäväkirja
 Lumous Ihminen
 Lumous Ihminen Tehtäväkirja
 Syke 7 Terveystieto (Ops 2016)
 Syke 8 Terveystieto (Ops 2016)
 Syke 9 Terveystieto (Ops 2016)
 Memo 7 Historia (Ops 2016)
 Memo 7 Historia Tehtäväkirja (Ops 2016)
 Memo 8 Historia (Ops 2016)
 Memo 8 Historia Tehtäväkirja (Ops 2016)
 Memo Yhteiskuntaoppi (2019)
 Memo Yhteiskuntaoppi Tehtäväkirja (2019)
 Mosaiikki Uskonnot maailmassa
 Mosaiikki Kirkot maailmassa
 Mosaiikki Hyvä elämä
 Uniikki Katsomus ja kulttuuri
 Uniikki Etiikan perusteet
 Uniikki Ihmisoikeudet ja kestävä tulevaisuus
 Valmentaja 7–9 Oppilaanohjaus (OPS 2016)
 Nyckel 7 Textbok (Ops 2016)
 Nyckel 8 Textbok (Ops 2016)
 Nyckel 9 Textbok (Ops 2016)
 Edukustannus
 Vilske Aapinen
 Vilske Tehtävät a
 Vilske Tehtävät b
 Vilske Vihko a
 Vilske Vihko b

Vilske Lukukirja

Vilske Lukukirja Taitojen vihko a
 Vilske Lukukirja Taitojen vihko b
 Kuiske 3 Oppilaan kirja Lukutaito
 Kuiske 3 Taitojen vihko Kielitieto
 Kuiske 3 Opettajan opas
 Kuiske 3 Keskity ja kirjoita
 Kuiske 4 Oppilaan kirja lukutaito
 Kuiske 4 Taitojen vihko
 Kuiske 4 Opettajan opas
 Kuiske 4 Keskity ja kirjoita
 Kuiske 5 Oppilaan kirja lukutaito
 Kuiske 5 Taitojen vihko
 Kuiske 5 Opettajan opas
 Kuiske 6 Oppilaan kirja
 kuiske 6 Taitojen vihko
 Kuiske 6 Opettajan opas
 Kuiske 6 Keskity ja kirjoita
 Me nyt 1 Oppilaan kirja
 Me nyt 1 Taitojen vihko
 Me nyt 1 Opettajan opas
 Me nyt 2 Oppilaan kirja
 Me nyt 2 Opettajan opas
 Me nyt 2 Taitojen vihko
 Mennyt 1 Oppilaan kirja
 Mennyt 1 Taitojen vihko
 Mennyt 1 Opettajan opas
 Mennyt 2 Oppilaan kirja
 Mennyt 2 Taitojen vihko
 Mennyt 2 Opettajan opas
 Mennyt 3 Oppilaan kirja
 Mennyt 3 Taitojen vihko
 Mennyt 3 Opettajan opas
 Luontoon 3 Oppilaan kirja
 Luontoon 3 Taitojen vihko
 Luontoon 3 Opettajan opas
 Luontoon 4 Oppilaan kirja
 Luontoon 4 Taitojen vihko
 Luontoon 4 Opettajan opas
 Luontoon 5 Oppilaan kirja
 Luontoon 5 Taitojen vihko

Luontoon 5 Opettajan opas	Aikojen alusta nykyaikaan
Luontoon 6 Oppilaan kirja	Kerron Suomesta
Luontoon 6 Taitojen vihko	Maailmanuskonnot. Perustietoa uskonnoista selkosuomeksi.
Luontoon 6 Opettajan opas	Päivänselvää - Biologia ja maantieto
Hippokrates 7	Päivänselvää – Uskonto.
Hippokrates 8	Päivänselvää – Uskonto Plus.
Hippokrates 9	Päivänselvää – Yhteiskuntaoppi
Iki 7	Päiväselvää – Ympäristö- ja luonnontieto
Iki 8	Päivänselvää – Historia
Iki 9	Yhteiskunta 1 - Perhe ja hyvinvointi
Kieku 7 + Kukkonen	Yhteiskunta 4 – Valta ja vaikuttaminen
Kieku 7 Taitojen vihko	Otava
Kieku 7 Opettajan digi	Seikkailujen aapinen
Kukkonen kielenhuolto	Seikkailujen aapinen tehtäväkirja 1 syksy
Kieku 8 + Kukkonen	Seikkailujen aapinen tehtäväkirja 1 kevät
Kieku 8 Taitojen vihko	Seikkailujen aapinen S2
Kieku 8 Opettajan digi	Seikkailujen aapinen Opettajan opas syksy
Kukkonen sanataide	Seikkailujen aapinen Opettajan opas kevät
Kieku 9 + Kukkonen	Seikkailujen aapinen lukupaketti
Kieku 9 Taitojen vihko	Seikkailujen aapinen lukuseikkailu
Kukkonen kehittyvän kirjoittajan opas	Seikkailujen aapinen musiikkiopas
Opoa 7-9	Seikkailujen lukukirja
E-oppi	Seikkailujen tehtäväkirja 2 Syksy UUD
eYmpäristöoppi 3, eSulka	Seikkailujen tehtäväkirja 2 Kevät UUD
eYmpäristöoppi 4, eSulka	Seikkailujen lukukirja S2
eYmpäristöoppi 5, eSiipi	Seikkailujen lukukirja opettajan opas Syksy
eYmpäristöoppi 6, eSiipi	Seikkailujen lukukirja opettajan opas Kevät
Muusa, matka musiikkiin	Seikkailujen lukukirja opettajan opas S2
Min Grej 1	Seikkailujen lukukirja lukuseikkailu
eBiologia 7, eliökunta	Seikkailujen lukukirja musiikkiopas +CD
eBiologia 8, metsien biologia	Seikkailujen lukukirja lukukirjanen Syksy
eBiologia 9, Ihminen	Seikkailujen lukukirja lukukirjanen Kevät
eBiologia, Yhteinen ympäristö	Seikkailujen lukukirja tehtäväkirjanen
eKotitalous 7, Nauti arjesta	Uusi Kipinä 3 oppikirja
eKuvataide, lisämateriaali	Uusi Kipinä 3 tehtäviä
eMaantieto 7, muuttuva maapallo	Uusi Kipinä 3 tehtäviä S2
eMaantieto 8, Ihminen maapallolla	Uusi Kipinä 3 opettajan opas
eMaantieto 9, Suomi	Uusi Kipinä 3 opettajan liitteet
eOpo, yläkoulun oppilaanohjaus	Uusi Kipinä 4 oppikirja
Min Grej 2	Uusi Kipinä 4 tehtäviä
Min Grej 3	Uusi Kipinä 4 tehtäviä S2
Min Grej kertauskirja	Uusi Kipinä 4 opettajan opas
Valoa	Uusi Kipinä 4 opettajan liitteet
eTekstiilityö, lisämateriaali	Uusi Kipinä 5
eUskonto 7, Lähimmäinen ja uskontojen maailma	Uusi Kipinä 5 tehtäviä
eUskonto 8, Lähimmäinen ja uskonnon juuret	Uusi Kipinä 5 tehtäviä S2
eUskonto 9, Lähimmäinen ja vastuu	Uusi Kipinä 5 opettajan opas
eYhteiskuntaoppi 9	Uusi Kipinä 5 opettajan liitteet
Opike (Kehitysvammaliitto)	Kipinä 3 oppikirja

Kipinä 4 oppikirja	Forum 8 historia
Kipinä 5 oppikirja	Forum 8 historian harjoituksia
Kipinä 6 oppikirja	Forum 9 yhteiskuntaoppi (uudistettu 2019)
Tutkimusmatka 1 oppikirja	Forum 9 yhteiskuntaoppi harjoituksia
Tutkimusmatka 1 opettajan opas	Forum - draamatyötapoja historiaan ja yhteiskuntaoppiin
Tutkimusmatka 2 oppikirja	Kompassi 7-9 yläkoulun elämäkatsomustieto oppilaan kirja
Tutkimusmatka 2 opettajan opas	Kaiku I-III (painettu yhteisnide)
Tutkimusmatka 3 oppikirja	Musiikin mestarit 7 oppilaan kirja
Tutkimusmatka 3 opettajan opas	Musiikin mestarit 8-9 oppilaan kirja
Tutkimusmatka 4 oppikirja	Futurix 7-9 oppilaan kirja
Tutkimusmatka 4 opettajan opas	Reitti 7-9
Tutkimusmatka 5 oppikirja	Elo Elämä
Tutkimusmatka 5 opettajan opas	Elo Elämä tehtävät
Tutkimusmatka 6 oppikirja	Elo Metsä
Tutkimusmatka 6 opettajan opas	Elo Metsä tehtävät
Megafon 1 Textbok	Elo Ihminen
Forum 5 historia	Elo Ihminen tehtävät
Forum 5 historia opettajan opas	Elo Itämeri
Forum 6 historia	Elo Itämeri tehtävät
Forum 6 historia opettajan opas	Maa Elämän planeetta
Forum yhteiskuntaoppi I	Maa Elämän planeetta tehtävät
Forum yhteiskuntaoppi II	Maa Kotina maailma
Forum yhteiskuntaoppi I-II opettajan opas	Maa Kotina maailma tehtävät
Apollo sähköinen opetusaineisto ONL Koululisenssi 1.8.2020-31.7.2021	Maa Suomesta maailmalle
Sydän 1	Maa Suomesta maailmalle tehtävät
Sydän 2	Otavan kouluatlas
Sydän 3	Onni Kotitalous 7-9 oppikirja
Sydän 4	Vire 7-9 oppikirja OPS16
Sydän 5	Megafon 2 Textbok
Sydän 6	Megafon 3 Textbok
Saa laulaa! 1-6 digiopetusaineisto ONL Koululisenssi 1.8.2020-31.7.2021	Sanomapro
Särmä 7 UUD.	Aarre 1
Särmä 7 harjoituksia UUD	Aarre 1 Tehtäväkirja
Särmä 7 harjoituksia S2 UUD.	Aarre 1 Opettajan materiaali
Särmä 8 UUD	Aarre 2
Särmä 8 harjoituksia UUD.	Aarre 2 Tehtäväkirja
Särmä 8 harjoituksia S2 UUD.	Aarre 2 Opettajan materiaali
Särmä 9 yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus	Aarre 3
Särmä 9 yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus harjoituksia	Aarre 3 Tehtäväkirja
Särmä 9 yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus harjoituksia S2	Aarre 3 Opettajan materiaali
Suomi2 minä ja arki	Aarre 4
Suomi2 minä ja media	Aarre 4 Tehtäväkirja
Suomi2 minä ja yhteiskunta	Aarre 4 Opettajan materiaali
Suomea sinulle 1	Aarre 5
Suomea sinulle 2	Aarre 5 Tehtäväkirja
Forum 7 historia	Aarre 5 Opettajan materiaali
Forum 7 historian harjoituksia	Aarre 6

Aarre 6 Tehtäväkirja	Pisara 1 Tehtäväkirja
Aarre 6 Opettajan materiaali	Pisara 2
Aatos 1-6	Pisara 2 opettajan materiaali
Allihopa 1	Pisara 2 tehtäväkirja
Apilatién aapinen	Pisara 3
Apilatién aapinen harjoitusvihko 1 a	Pisara 3 opettajan materiaali
Apilatién aapinen harjoitusvihko 1b	Pisara 3 tehtäväkirja
Apilatién aapinen käsityö ja kuvataide	Pisara 4
Apilatién lukukirja	Pisara 4 opettajan materiaali
Apilatién lukukirja harjoitusvihko 2a	Pisara 4 tehtäväkirja
Apilatién lukukirja harjoitusvihko 2b	Pisara 5
Apilatién lukukirja käsityö ja kuvataide	Pisara 5 opettajan materiaali
Fram	Pisara 5 tehtäväkirja
Hallonbåt 1-2	Pisara 6
Huima 3	Pisara 6 opettajan materiaali
Huima 3 kirjoitustaito	Pisara 6 tehtäväkirja
Huima 3 Opettajan opas	På Gäng 1 Texter
Huima 3 Tehtäväkirja	På Gäng 1 Övningar
Huima 4	Ritari 5
Huima 4 tehtäväkirja	Ritari 5 opettajan materiaali
Huima 4 opettajan opas	Ritari 5 tehtäväkirja
Huima 4 kirjoitustaito	Ritari 6
Kirjakuja 3 Uusi tehtäväkirja	Ritari 5 opettajan materiaali
Kirjakuja 3 äidinkieli ja kirjallisuus	Ritari 6 tehtäväkirja
Kirjakuja 4	Skoj 1 Slottet
Kirjakuja 4 uusi tehtäväkirja	Skoj 1 Övningar
Kirjakuja 5 Uusi	Skoj 2 Skeppet
Kirjakuja 5 Uusi tehtäväkirja	Skoj 2 Övningar
Kirjakuja 6 uusi	Vaikuttaja 1
Kirjakuja 6 uusi tehtäväkirja	Vaikuttaja 1 opettajan materiaali
Kisälli 1-6	Vaikuttaja 1 tehtäväkirja
Kulkuri 3 äidinkieli ja kirjallisuus	Vaikuttaja 2
Kulkuri 4	Vaikuttaja 2 opettajan materiaali
Kulkuri 5	Vaikuttaja 2 tehtäväkirja
Kulkuri 5 opettajan opas	Välkky 3
Kulkuri 6	Välkky 3 harjoituskirja
Kymppi 6 syksy	Välkky 3 kirjoitusvihko
Kynäkulkuri harjoituskirja 3	Välkky 3 opettajan opas
Kynäkulkuri harjoituskirja 4	Välkky 4
Kynäkulkuri harjoituskirja 5	Välkky 4 harjoituskirja
Kynäkulkuri harjoituskirja 6	Välkky 4 kirjoitusvihko
Pikkumetsän aapinen	Välkky 4 opettajan opas
Pikkumetsän aapinen harjoitusvihko 1a	Välkky 5
Pikkumetsän aapinen harjoitusvihko 1b	Välkky 5 harjoituskirja
Pikkumetsän lukukirja	Välkky 5 kirjoitusvihko
Pikkumetsän lukukirja harjoitusvihko 2a	Välkky 5 opettajan opas
Pikkumetsän lukukirja harjoitusvihko 2b	Välkky 6 opettajan opas
Pisara 1	Ystävien aapinen
Pisara 1 opettajan materiaali	Ystävien aapinen harjoituskirja 1 a

Ystävien aapinen harjoituskirja 1 b	Silmu metsät tehtäväkirja
Ystävien aapinen opettajan opas 1a	Tekstitaituri 7
Ystävien aapinen opettajan opas 1b	Tekstitaituri 7 tehtäväkirja
Aktiivi 9	Tekstitaituri 8
Aktiivi 9 uusi tehtäväkirja	Tekstitaituri 8 tehtäväkirja
Geoidi Elämän edellytykset	Tekstitaituri 9
Geoidi elämän edellytykset tehtäväkirja	Tekstitaituri 9 tehtäväkirja
Geoidi Ihmiset ja kulttuurit	Voimaa terveystieto 7-9
Geoidi Ihmiset ja kulttuurit tehtäväkirja	Voimaa terveystieto 8
Geoidi muuttuvat maisemat ja elinympäristöt	Voimaa terveystieto 9
Geoidi muuttuvat maisemat ja elinympäristöt	Yhteiskuntaopin taitaja 9
Hallonbåt 3-4	Yhteiskuntaopin taitaja 9 harjoituksia
Hallonbåt 5-6	Schidts&Söderströms
Historian taitaja 7	Bildernas bok
Historian taitaja 7 harjoituksia	Bokkompassen Ljusa dagen och mörka natten
Historian taitaja 8	Bokkompassen Höga berg och vida vatten
Historian taitaja 8 harjoituksia	Bokkompassen Vänner och ovänner
Kombo	Bokresan
Koodi Elämä	Den oförglömliga hamburgaren
Koodi Elämä tehtäväkirja	Den magiska tandkrämen
Koodi Ihminen	För hand
Koodi Ihminen tehtäväkirja	För hand 2
Koodi Luonto	Helt rätt 3
Koodi Luonto	Helt rätt 4
Kotitaloustaito 7-9 Ruokakulttuurit	Läseboken 1a
Kärki 7	Läseboken 1a arbetsbok
Kärki 7 harjoituksia	Läseboken 1a Lärarboken
Kärki 8	Läseboken 1b
Kärki 8 harjoituksia	Läseboken 1b arbetsbok
Kärki 8 harjoituksia	Läseboken 1b Lärarboken
Kärki 9	Läseboken 1b-2a Roligt att läsa
Kärki 9 harjoituksia	Läseboken 2a
Lipas uusi hyvä elämä	Läseboken 2a arbetsbok
Lipas uusi hyvä elämä tehtäväkirja	Läseboken 2a Lärarboken
Lipas uusi kristinusko	Läseboken 2b
Lipas uusi kristinusko tehtäväkirja	Läseboken 2b arbetsbok
Lipas uusi uskontojen maailma	Läseboken 2b Lärarboken
Lipas uusi uskontojen maailma	Läseboken 3
Lähde 7-9	Läseboken 3 arbetsbok
Opastin 7-9	Läseboken 3 Lärarboken
På Gång Texter 2	Läseboken 4
På Gång Övningar 2	Läseboken 4 arbetsbok
På Gång 3 Texter	Läseboken 4 Lärarboken
På Gång 3 Övningar	Pulpetboken
Silmu elämä	Läsklurigt Pricken
Silmu elämä tehtäväkirja	Läsklurigt Randen
Silmu ihminen	Läsklurigt Rutan
Silmu ihminen tehtäväkirja	Läsklurigt Stjärnan
Silmu metsät	Läsklurigt Droppen

Ordresan 1 Busfarfar	Poks! 3 Elevbok
Ordresan 1 Busfarfar Aktivitetsbok	Poks! 3 Elevbok
Ordresan 1 Läsförståelse	Poni pyörällä Text- och aktivitetsbok
Ordresan 2 Brevbullen	Pupu ja tiikeri Text och aktivitetsbok
Ordresan 2 Brevbullen Aktivitetsbok	Tassu
Ordresan 2 Läsförståelse	Musik i grundskolan - lågstadiet
Ordresan 3 Kattiligan	Musik i grundskolan - högstadiet
Ordresan 3 Kattiligan Aktivitetsbok	Förr i tiden 1 Textbok
Ordresan 3 Läsförståelse	Förr i tiden 1 Aktivitetshäfte
Ordresan 4 Kråklottet	Förr i tiden 2 Textbok
Ordresan 4 Kråklottet Aktivitetsbok	Förr i tiden 2 Aktivitetshäfte
Ordresan 4 Läsförståelse	Förr i tiden 3 Textbok
Prima 1 Språk	Förr i tiden 3 Aktivitetshäfte
Prima 2 Språk	Tidspiraten
Prima 1-2 Text	Tidspiraten Arbetshäfte 1
Prima 1-2 Lärarens bok	Tidspiraten Arbetshäfte 2
Rättskrivning 3	Vi i tiden 1 Textbok
Rättskrivning 4	Vi i tiden 1 Aktivitetshäfte
Rättskrivning 5	Vi i tiden 2 Textbok
Rättskrivning 6	Vi i tiden 2 Aktivitetshäfte
Språkresan 3 Textbok	Omkring 1 Myrsteg Textbok
Språkresan 3 Arbetsbok	Omkring 1 Myrans Aktivitetsbok
Språkresan 4 Textbok	Omkring 2 Snoka Textbok
Språkresan 4 Arbetsbok	Omkring 2 Snokens Aktivitetsbok
Språkresan 5 Textbok	Omvärlden 3 Textbok
Språkresan 5 Arbetsbok	Omvärlden 3 Aktivitetshäfte
Språkresan 6 Textbok	Omvärlden 4 Textbok
Språkresan 6 Arbetsbok	Omvärlden 4 Aktivitetshäfte
Juttu luistaa a Textbok	Omvärlden 5 Textbok
Juttu luistaa a Arbetsbok	Omvärlden 5 Aktivitetshäfte
Juttu luistaa b Textbok	Omvärlden 6 Textbok
Juttu luistaa b Arbetsbok	Omvärlden 6 Aktivitetshäfte
Juttu luistaa c Textbok	
Juttu luistaa c Arbetsbok	
Juttu luistaa d Arbetsbok	
Juttu luistaa d Textbok	
Kaverit! Text- och aktivitetsbok	
Kirahvin löytövaratoimisto Textbok	
Kirahvin löytövaratoimisto Arbetsbok	
Loistava juttu! A Oppikirja	
Loistava juttu! A Tehtäväkirja	
Loistava juttu! B Oppikirja	
Loistava juttu! B Tehtäväkirja	
Loistava juttu! C Oppikirja	
Loistava juttu! C Tehtäväkirja	
Loistava juttu! D Oppikirja	
Loistava juttu! D Tehtäväkirja	
Poks! 1 Elevbok	
Poks! 2 Elevbok	

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la Culture

ISBN: 978-952-263-832-8 (PDF)

ISSN: 1799-0351 (PDF)